

Autorka: Alison Kinneyová

Recitování ság v islandských Vestfirðir

Nastal čas senoseče – horký, suchý a jasný – jednoho pozdně letního rána asi před tisícem let. Všichni muži šli kosit louky, kromě Thorkela, který se zdržel v posteli, poslouchal ženy ve vedlejším pokoji, trávil snídani a s neklidem vyslechl přiznání nevěry své ženy Asgerd. Konečně se Thorkel probral a pronesl verš:

*Slyš o velkém podivení,
o zlomeném srdci,
o velké události
slyš o smrti
– jednoho muže či mnohých.*

Fotografie © Karl Steel.

Thorkelovo proroctví se naplnilo prostřednictvím velkého kopí. Poté, co neznámý pachatel probodl Asgerdina milence Vesteina, Vesteinův a Thorkelův švagr, Gisli – „muž zdatný, ne vždy však milovaný štěstěnou“ – započne nevyhnutelný a nekončící koloběh krevní msty. Čest a zanedbání rodinných povinností dovedou Gisliho k životu ve sváru, pohrdání zákony a smrti z rukou mnoha – ale ne předtím, než i on dostane šanci pronést velkolepé verše.

Když jsem poprvé vyslechla středověkou islandskou ságu *Gísla saga Súrssonar*, seděla jsem u mohyly v údolí Haukadalur, kde archeologové odkrývali vikinské pohřebiště, na březích Dýrafjörður ve Vestfirðir čili Západních fjordech Islandu, kde Gisli mohl klidně pohřbít Vesteina. Byl červenec a ve vysoké trávě byly rozesety muchomůrky, polní kvítí a vyschlý ovčí trus, počasí ale senoseči nepřálo. Pod šedivě ocelovou uplakanou oblohou u subarktických vod fjordu jsme se s manželem Karlem choulili pod šedivou vlněnou příkrývkou.

„Je vám zima? Potřebujete další příkrývku?“ zeptal se jeden z našich společníků anglicky.

Stáli před námi, v botách a pláštích proti lezavému větru: Jón, který se nás usmíval, zatímco z paměti recitoval tucty stran islandských textů; a jeho asistentka Júlla, která soustředěně tlumočila.

„Jak se jmenuje ta věc, do které se zasouvá meč?“

Karl, znalec středověké literatury, odpověděl: „Hm, pochva?“

„Ano! Pochva.“ Bylo to jedno z těch slov, které potřebovala napovědět. Jón s Júllou během tří

hodin v dešti zreprodukovali celou *Gísla ságu* – pro obecenstvo čítající dva Američany.

Sága Islandanů zachycuje osidlování ostrova v období 9. – 11. století, označovaném za Věk Vikingů či Ság. „Nejsou to příběhy,“ opravuje mě jemně Jón, „jsou to *ságy*:“ jedinečná forma středověké prózy, která převrací konvence domácího dramatu, genealogie, historické fikce, dobrodružství a mýtu. Nepocházejí z vikinské, ale křesťanské éry vícejazyčné gramotné společnosti, která tu vikinskou nahradila. Kolem roku 1130 sepsal první známý islandský autor a historik Ari Þorgilsson příběh o původu Islandanů – *Knihu Islandanů*. Během 13. a 14. století vydavatelé, překladatelé, kritici a proslulí básníci jako Snorri Sturluson cestovali po královských dvorech Skandinávie a Anglie. Toto období zapáleného bádání a skládání by se dalo označit jako stříbrný věk, protože tehdejší autoři už pociťovali ztrátu kulturního odkazu, otřesy občanské války, následky podmanění Islandu Norskem a pocit „pozdního času.“ Ari sestavil *Íslendingabók* s autoritou blízkosti a žijících pamětníků, kteří ještě měli v paměti věk ság. O dvě století později dychtiví pisatelé zvětčující ságám podobná ústním vyprávěním na pergamentu už Ariho knihu citovali jako zdroj.

Tento zápis je zachoval i upravil a přeměnil ústní pozůstatky pohanské kultury na ukončené, pevně zafixované texty jediného autora. Něco se ztratilo, něco bylo přepsáno a mnohé si nepochybně vymysleli. Přesto však dílo přetrvalo. Jejich pisatelé si nám přáli předat vědomá, že slova mají svou hodnotu. Popisovali věk ság jako čas, kdy byl patronem básníků samotný Ódin a farmáři a rybáři mluvili ve verších. Gisli, který se považoval za „Ódinova řemeslníka“ a „splétače veršů,“ nedokázal přestat ani při míčových hrách:

Thorgrim pomalu vstal, pohlédl směrem k Vesteinově pohřební mohyle a řekl:

*Kopí se zanořilo do jeho boku
bolestně – nemohu ho litovat.*

Gisli se rozběhl, vzal míč a vrhl ho Thorgrimovi mezi lopatky, kterého náraz srazil na zem. Pak Gisli poznamenal:

*Míč mu rozdrtil bedra
úplně – nemohu ho litovat.*

Gisli byl válečník-básník, který slyšel hudbu v poezii i víru čepelí:

*Nemohli svými mocnými údery
prolomit můj štít.
Chránil básníka zdosti.
Odvahy mi nechybělo
ale bylo jich přespříliš
a já podlehl
mečů úderům,
co svištěly kolem mě.*

O staletí později jsem si Gisliho údolí, Haukadalur, vyhledala na Google mapách. Abychom se tak dostali, museli jsme s Karlem skrz mraky projet průsmykem, kde nebylo vidět na pět metrů. Neviděli jsme led, berany ani strašlivé propasti po stranách serpentín bez svodidel, dokud jsme nebyli skoro u nich. Připadali jsme si jako v jiném světě. Mnozí se vydávají na Island v naději, že mezi jeho přírodními krásami naleznou něco nadpřirozeného: kámen připomínající překvapeného obra, skály, uvnitř kterých přebývají skrytí lidé a které trhají povrch dálnic. My jsme našli něco vzácnějšího než *einhyrningur*: rybáře z povolání na odpočinku, který láká turisty tříhodinovými recitacemi klasické islandské literatury – bez spěchu a v nezkráceném znění.

Během přednesu *Gísly ságy* vykukovalo z jedné z trhlin v oblačném závoji slunce. Čas se zastavil někde v desátém století, jak Jón s Júlou vyprávěli o výpravách, žalobách, čarodějných lavinách, pŕtkách o výzdobu na večírcích a „tom nejhorším možném kouzelníkovi,“ který byl samozřejmě na tyto večírky zvaný. Jón se pobaveně usmíval suchému jazyku ságy: „Dali mu vybrat – buď může jít s ním a upálit Thorbjorna i se syny v jejich domě nebo ho namísteť zabijí. Rozhodl se jít s nimi.“

Sága se pevně držela svých vnitřních pravidel fantazie a reality: jakoby mimochodem svědomitě poznamenala příbuzenství jednoho ze sousedů s polo-obrem – ovšem s fantastickým důrazem na přesnost popisu umístění jeho farmy v ústí Arnarfjörður. (Když jsme šli po pobřežní cestě, všimla jsem si domu s nápisem nad dveřmi: *SAEBOL*. Jméno mi znělo povědomě: Gisliho farmu, Hol, oddělovala ohrada od farmy jeho sestry Thordis, Saebol, jak jsem podotknula. Jón opáčil: „Tohle není Saebol, nevím, proč tam ten nápis mají.“ Od skutečného Saebolu, vysvětlil, jsme byli ještě celé dvě minuty chůze.) Párkrát se moje pozornost zatoulala a já pozorovala mořské ptáky a snila o horkém espressu, horké sprše a teple v hotelovém pokoji – jen abych škodolibě vyjekla, když Gisliho udatná žena Aud rozbila vrahovi nos měšcem plným stříbra.

Přestože nápor na výdrž, bylo vystoupení Jóna a Júlly bez příkras, dramatické, vtipné a skoro nepříjemně intimní. Stejně jako je synkretický původ ság ukotven v křesťanské a pohanské tradici, rodovém folklóru a vzdělanosti, i představení bylo zároveň středověké a současné: dvojjazyčné přepracování osm set let starého textu do nového ústního podání jednotícího lidovou kulturu a interaktivní venkovní divadlo. Byli jsme v přítomnosti skaldů, minstrelů, herců, předčítačů a aktérů rekonstrukce; byli to průvodci vzdálenou, kouzelnou zemí vyprávění.

*

Poté, co se Gisli zabil skokem z výšky, Aud se vydala jako poutnice do Říma a zapomenutý bratr z Norska srovnal poslední účty, se sága Gisliho Surssona uzavřela. Nadšeně jsme v rukavicích tleskali. Poté nás Jón – protože ono odpoledne už neměl objednané žádné rybářské výpravy ani pozorování velryb, své „vedlejšáky“ – pozval na plavbu ve své zmenšené replice válečné veslice, *Vésteinnu*, jejíž boky byly pokryté dřevěnými štíty.

Vésteinn poháněn motorem vyplul z přístavu na otevřenou hladinu fjordu a tehdy se nadobro na modré obloze objevilo slunce a hladina se odrážela v blankytné modři oblohy, mracích a temných útesech porostlých věčně zelenými šíchami. Všechno zeleně, modře, zlatě, černě nebo bíle zářilo v připomínce Gisliho chvalořeče „hrdého mořského plamene“ a „ryzího zlata“ „osvětleného zeměmi modrých vln“ – přestože mluvil jen o ženských a tretkách. Júlla vypnula motor a rozvinuli čtvercové plachty. *Vésteinn* poskočil kupředu. Jón mi nabídl kormidlo, a tak jsme se naši malé vikinské lodi plavili po fjordu.

Cítili jsme něco podobného jako Jón před léty, když poté, co uslyšel přednášku o turismu za odkazem předků, spěchal domů, prvně od školních let znovu pročíst ságy. Naučil se *Gísla ságu* zpaměti: i z něj se stál splétač veršů, schopný oslnit i ta nejlezavější, nejuplakanější odpoledne silou jazyka. V době úmyslně zkrácené doby pozornosti bylo na neochvějně věrnosti Jóna a Júilly próze cosi statečného a dojemného. Odin už totiž není patronem básníků – ne že by toho pro ně mnoho kdy udělal.

Gisli se vychloubal: „Slova mě nemohou porazit, ani ta nejhorší,“ ale byla to právě slova, která znamenala jeho konec: vyslechnutá, pronesená v přísaze; slova, která, ani nebo zvlášť, „neměla být pronesena.“ Poučil se z toho Jón? Já s Karlem jsme byli jediní, kdo si za celou sezonu výpravu se ságou objednal. I kdyby nebylo výchozí místo v *Þingeyri* (vesnice s 260 obyvateli), v části země vzdálené pouhých 45 minut letu od Reykjavíku a plné divů – pláží s červeným pískem a útesů papuchalků – a přesto skoro bez turistů, i tak by těžko hledala širší obecnost. Jako i mnoho dalších projevů westfjordské tvořivosti výprava *Gísla ságy* zatvrzele odolává homogenizaci a představám publika – stejně jako betonová replika Lví fontány z Alhambry představitele outsider artu z poloviny století Samúela Jónssona; Muzeum mořské příšery, muzeum přírodní historie ve stylu imaginárního kurátorského přístupu 19. století *Wunderkammer* a shromáždění pro fandý steampunku ve vesničce se 166 obyvateli Bíldudalur. Jón tento generický purismus porušil: coby průvodce a malého podnikatele jej nelze brát vážně jako divadelního umělce a na umělce je jeho dílo příliš klasické, přísné a středověké – *skutečně* středověké – než aby mohlo soutěžit s vikinskými atrakcemi pro masu. Před očima se mi zjevila spřízněná duše – milovník světa, který se snaží jíst, zaplatit nájem a

vytvářet krásu ve světě, který očekává od tvůrců práci zadarmo, platí za bláboly a korporátní obsah, ale zároveň vytváří a nadmíru zveličuje strach ze zaprodanectví, který směšuje potřebu z něčeho žít s nedostatkem uměleckého zápalu a vysmívá se nezdolným snílům coby hobbyistům, bláznům a amatérům.

„Nebylo skvělejšího a smělejšího muže nad Gisliho,“ říká sága, „a přesto mu štěstěna nekráčela v patách.“ Když jsme se setkali, utopil Jón právě své úspory v koupi dánského vikinského domu, který si nechal přepravit do *Pingeyri* na pečení jehňat a večery u ohně s vyprávěním ság. Několik měsíců už mi neodpověděl na e-maily ani zprávy. Nechal vypršet hosting svého webu a odpojil telefon. Vzpomněla jsem si, že Gysli, trýzněný děsivými předtuchami, snil o své budoucnosti i jeden dobrý sen: v síni s hořícími krby značícími dlouhý život, „seděli na lavicích muži/a vlídně mě zdravili“ a snová žena mu prozradila: „Brzy na tebe čekají lepší věci.“ Sním o tom, že Jón stále pokračuje ve vikinské tradici lásky ke slovům.

Článek Alison Kinneyové **Words could not fell me** vyšel 30. listopadu 2015 na webu The Paris Review.